

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱԿԱՆ ԱԹՈՒԼ

Երուսաղեմը իր հնությանը աստ-
վածաշնչական փառափ է և բա-
ցառիկ հանգամանք է ներկա-
յացնում ամբողջ աշխարհի պատ-
մության մեջ: Քաղաքը հիմնա-
դրվել է մեր թվարկությունից շատ առաջ, ըստ
Աստվածաշնչի վկայության՝ Մելքիսեդեկի
կողմից, որը ֆանանայապետը և թագավորն
էր իր իսկ հիմնադրած փառափի, խորհրդա-
վոր անվամբ կոչված Սաղեմ՝ խաղաղություն,
որովհետև հաշտության միջնորդը՝ Հիսուս
Քրիստոս, այդ փառափում հաստատելու էր
խաղաղությունը Աստուծո և մարդկանց միջև:
Սաղեմ անունն առաջին անգամ հիշատակ-
վում է Մենդոգ գրքում (ԺԴ 18): Սաղեմի հիմ-
նադրությունից կես դար հետո հեբրեացի
տիրեցիկն փառափին և այն իրենց նախահոր՝
Հեբրուսի անունով կոչեցին Երուսաղեմ կամ
Երուշալեմ: Իսրայելի Դավիթ թագավորը վե-
րագրվեց այն, և Երուսաղեմը դարձավ կրո-
նական, փառափական ու մշակութային կենտ-
րոնը Հուդայի թագավորության:

Բայց Երուսաղեմը մանավանդ բովանդակ
Բրիտանյա աշխարհի համար դարձավ Ս.
Քաղաք՝ «փառափ յափտեմական թագաւորի»
և մարդացյալ Աստուծո, Փրկչի երկրավոր
կյանքի փառքը հուշերով նվիրականացած և
շեմացած:

Այդ սուրբ հողերի վրա էր, որ ծնվեց
երկնավոր Վարդապետը, այնտեղ է որ ապ-
րեց, փարոզեց, եղբայրացավ մարդկային
տառապանքի հետ և խաչվեց՝ Իր արյունը
թափելով մարդկության սիրտը ու փրկու-
թյան համար, և այդ սուրբ հողի ծոցից հա-
րություն առավ և համբարձավ:

Առհասարակ Պաղեստինը և ի մասնավորի
Երուսաղեմը հարուստ է աստվածաշնչական
սրտագրավ հուշերով և Քրիստոսի կյանքի ու
փառքության հետ սերտորեն կապված նվի-
րական հիշատակներով: Այսօր էլ Երուսաղե-
մում ամեն մի փար, ամեն մի թուփ խոսում
է մարդկային սրտին և պատմում Քրիստոսի
մասին:

Դ դարում, երբ Բրիտանեությունը հոռ-
մեական կայսրության մեջ պաշտոնապես
պետական կրոն հռչակվեց, Պաղեստինում,
Երուսաղեմում Բրիտանեական փառավոր
կորողներ՝ տաճարներ բարձրացան Քրիստո-
սի կյանքի և գործունեության հետ կապված
ամենանվիրական այդ սրբավայրերի վրա,
ինչպիսին էին Քերդեսեմում՝ Ս. Մենդյան,
Երուսաղեմում՝ Ս. Հարության, Համբարձման
և Գալիլիայում, Թաբոր լեռան վրա՝ Ալլաիե-
րության եկեղեցիները, ու բազմաթիվ այլ
մատուցներ և ուխտավայրեր, որոնք հիշեց-
նում էին Քրիստոսի փրկագործ շարժարանե-
րներ և հավերժացնում՝ Նրա կյանքի հետ
կապված փառքը հիշատակները: Այսօր էլ,
ամբողջ տարին, երկրագնդի տարբեր մասե-
րից հավատացյալների և ուխտավորների բա-
րեպաշտական խմբեր, առանց ազգի և դա-
վանանքի խտրության, ուխտի են գալիս Ս.
Երուսաղեմ՝ ծննդավայր և աղոթելու այդ
սրբավայրերի առաջ, որոնք սերտորեն կապ-
ված են մեր Փրկչի կյանքի հետ:

Ս. Երուսաղեմը, բացի համակրոնական և
Բրիտանեության միջազգային ոստան լինելու
իր հանգամանքից, թանկ է մանավանդ հա-
յերիս համար նրանով, որ Բրիտանեության
առաջին դարերից սկսյալ, հայ ժողովրդի

անունը կապված է եղել Ս. Երկրի սրբավայրերի շինության և պահպանության գործի հետ, և լավագույն հարաբերություններ են հաստատվել շատ վաղուց Մայր Երկրի և Երուսաղեմի միջև, և այդ հարաբերությունները կազմել են հետագայում Կորիզը ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ:

Պատմական փաստերը խոսում են այն մասին, որ Բրիտանիայի առաջին դարերից սկիզբ է առել Հայ Երուսաղեմը, որը ժամանակի ընթացքում անել, զարգացել է, հանդիսանալով մեր նվիրապետական Արքունիքից մեկը, որպես Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքական Արքո: Հայ ժողովուրդն իր բարեպաշտական լուսմաներով, հավատի ջերմությամբ և անսահման զոհողություններով, Մայր Հողից հազարավոր կիլոմետրներով հեռու գտնվող այդ Արքոյը պահել է իր աչքի լույսի պես: Մեր ժողովուրդը սիրել է Ս. Երուսաղեմը իր հոգու բովանդակ ջերմությամբ և նվիրաբերել է իր լավագույնը Հայ Երուսաղեմի համար:

Է դարու պատմիչ Հերոդոտեսի Անաստաս վարդապետը, որը Համագասպ Կամսարական Պահլավունի իշխանի խնդրանքով այցելում է Ս. Երուսաղեմ և շրջում ողջ Պաղեստինը, իր «Վասն վանդիկից Հայոց որ յԵրուսաղէմ» գրքում վկայում է, որ է դարում հայերը Ս. Երկրում ունեին 70 վանքեր. «Ի ժամանակս քաղաքութեան Տրդատայ և ի հայրապետութեան Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, մեծամեծ իշխանքն հայոց շինեցին վանորայք ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ...: Ամենայն բովանդակ եօթանասուն վանք շինեալ եղև իշխանաց հայոց ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ, ի տեղիս տնօրինականացն Քրիստոսի և յայլ աստուածակոխ տեղիսն: Եւ զմեծամեծ եկեղեցիքն, զԴողդոքա, զՄնունդն, զՍուրբ Յակոբն, զՀրեշտակապետն և զՓրկիչն, զՎերնատունն և զՀամբարձումն, զՃառներն և զԽաչքիտն, զԽորանն Լուսաւորչին և զաստուածընկալ Դերեզմանն, շինեալ եղև ի քաղաւորէն Տրդատայ և ի Սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէն»:

Մովսէս Կաղանկատվացի և ուրիշ հիշատակագիրներ էլ են հիշում, որ Երուսաղեմում եղել են հայոց սեփական 70-ից ավելի վանքեր, որոնցից 7-ը՝ Աղվանից պատկանող: Այդ վանքերից շատերի շինությունը բարձրանում է մինչև Գրիգոր Լուսավորիչ և Տրդատ: Նրանց շինությանը մասնակցել են հայ նախարարը, հայ իշխանը, հայ շինականը, և բոլոր շինված՝ «Ի Փրկչոյն ԼՈՒԿԱՅ ԵՎ Ի ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ԵՎ ԱՅՈՑ»:

Երուսաղեմում հայ հնադարյան վանքերի և կրօնական, մշակութային այլ հաստատու-

թյունների գոյությունը ինքնին պերճախոս վկան է և պատմական ապացույցը Երուսաղեմում Հայոց եկեղեցու գրաված բարձր դիրքի և հայ մշակույթի զարգացման Ս. Երկրում:

Նույնքան հին է Ս. Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքական Արքոյը: Մինչև Քաղկեդոնի ժողովը Երուսաղեմում գտնվող ու ապրող բոլոր Բրիտանիայ ժողովուրդներն ու ազգերը պատկանում էին Քրիստոնեական Ընդհանուր եկեղեցուն և զավակներն էին ու հավատացյալները մի, Առաքելական և Սուրբ եկեղեցու: Հավատացյալները քնն լեզվով և ազգությամբ բաժանվում էին միմյանցից, բայց կրոնով և եկեղեցով միացել էին և համախմբված պատրիարքական-հայրապետական միակ իշխանության ներքև: «Այդ օրերին հավասարապես բարեպաշտական մի հավատք էր տիրում հոռոմների, հայերի, վրացիների և աղվանից աշխարհների մեջ»:

Քաղկեդոնը պատակտեց եկեղեցական միասնությունը և կազմվեցին «ազգային եկեղեցի»-ներ Երուսաղեմում: Հայ և հույն դավանությանց միջև առաջացավ հերձված և հայերը, ի գլուխ ունենալով Երուսաղեմի հայ միաբանությունը, խորապես վշտացած և ծանձրացած Երուսաղեմում հույն քաղկեդոնական հոգևորականների հալածանքներից. համախմբվեցին Ս. Հակոբյանց վանքում իրենց եպիսկոպոսապետի մոտ, և ավելի ևս ընդարձակելով իրենց եպիսկոպոսապետի հոգևոր իշխանությունը, որ արդեն իսկ Ս. Հակոբ Տյառնեղբոր Արքոյի տերն էր, որոշեցին ընտրել իրենց համար նոր Պատրիարք և կառավարվել ինքնուրույն: «Մինչև այսօր ալ այդպես են մեր պատրիարքներն, որոնք առաջին ֆանառյապետներն» Ս. Հակոբ Տյառնեղբոր հարազատ հաջորդներն ու փոխանորդները ըլլալով՝ անոր Արքոյին ալ տերն են» (Տիգրան Սավալանյանց, «Պատմություն Երուսաղեմի», Ա հատ., էջ 247—248):

Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքությունը, Բրիտանիայի միջազգային այդ ոստանին մեջ, դարուց ի դարս, չնայած քաղաքական դժոխակ պայմանների և միջեկեղեցական ու դավանաբանական սուր պայքարների, բյուզանդական վեների, կառողացել է պահել իր դիրքն ու հեղինակությունը:

Երուսաղեմում կան պատմականորեն կազմված երեք պատրիարքություններ՝ Հայ, Հույն և Կաթոլիկ եկեղեցիների, որոնք միասին վերցրած իրավաստերն ու պահապանն են Ս. Երկրի Բրիտանիական միջազգային բոլոր սրբավայրերի: Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքությունը, Հույն և Լատին Պատրիարքությանց հետ, հավասար իրավունքներով, ամենօրյա սրբազան պաշտամունքներ է մա-

տուցում Քերդեհեմի Ս. Մենդյան ալիի եկեղեցում, Երևանում Ս. Հարությունյան Տանգուրի Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վրա, ինչպես նաև Սաղիսական մյուս գլխավոր սրբավայրերում: Երևանում Հայոց Պատրիարքական Աթոռի համագրային սեփականությունն ու սուրբ տեղաց իրավունքները նվիրագործված են դարավոր ավանդություններով, բնորոշված միջազգային օրենքներով և հաստատված Ս. Երկրում հաջորդաբար իշխող կառավարությունների պետական հրովարտակներով:

Երևանում Հայ եկեղեցու ունեցած միջազգային սրբավայրերից հետո, Հայ Երևանում փառն ու պատվին է կազմում հայոց Սրբոց Հակոբյանց դարավոր վանքը Սիոն լեռան վրա: Քրիստոսի կյանքի հետ կապված գլխավոր սրբավայրերից հետո, պատմական մեծագույն արժեքներ կայացնող սրբավայրը Երևանում հայոց Սրբոց Հակոբյանց Մայր Տանգուրն է, ուր բաղվել է առաջին նահատակ առաքյալի՝ Հակոբոս Զբեբդիայի՝ Հովհաննես ավետարանչի եղբոր գլուխը, և որը համագրային ուխտավայր է Ս. ՀԱՆՈՐ ՂԵՍԷՆԻ՝ անունով, և որ միաժամանակ եղել է բնակարան և Աթոռ Երևանում առաջին եպիսկոպոս ՀԱՆՈՐԱՍ ՏՅԱՆԻՆԻՔԱՅՐ կոչված առաքյալին, և ուր ամփոփված է նաև նրա մարմինը: Այս պատմական և նվիրական սրբավայրի շուրջն է, որ հաստատվել է Սրբոց Հակոբյանց վանքը, ի հիշատակ նույնանուն երկու առաքյալների:

Սրբոց Հակոբյանց վանքը իր մեջ բովանդակում է Սրբոց Հակոբյանց հինավուրց և գեղակերտ Մայր Տանգուր, Ս. Հրեշտակապետաց և Ս. Թորոս եկեղեցիները, Ս. Փրկչի վանքը, ազգային գերեզմանատունը, հոյակապ Պատրիարքարանը, Ժառանգավորաց վարժարանը և Ընծայարանը, Ս. Թարգմանաց վարժարանը, Կյուպեեկյան մատենադարանը և միաբանական այլ հարկաբաժիններ:

Հայ Երևանում, որպես ազգային, կրոնական և մշակութային հաստատություն, իր պատմությամբ, արժեքով և գործունեությամբ, շարունակ միշտ իրեն կապված է պահել բովանդակ հայության սիրտն ու ուշադրությունը: Հայ ժողովուրդը իր լուսնային խնայելի երբեք՝ չեն ու պայծառ պահելու համար Հայ Երևանում, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վրա պլյուսացող Լուսավորչի կանքերը:

Հայ Երևանում, որպես համագրային և կրոնական հաստատություն, սրբությամբ և պատվով է կատարել իր դերը մեր ժողովրդի կրոնական, կրթական և մշակութային կյանքում: Հայ ժողովրդի Երախտագետ սրտում միշտ բարձր կմնան լուսապայծառ հիշատակ-

ներ Երևանում Ս. Աթոռի բազմաբախտ հայրապետների՝ Գրիգոր Ե Պարոնտերի, Գրիգոր Զ Շիրազյանի, Հովհաննես Զմյուռնիացու, Եսայի Կեսարացու, Վեհապետյան, Գուրյան և Գուշակյան մեծանուն պատրիարքների:

Մեր եկեղեցական նվիրապետության մեջ Երևանում Հայոց Պատրիարքությունը գրավում է յուրահատուկ տեղ. Ս. Էջմիածնից հետո Երևանում Հայոց Պատրիարքական Աթոռը մեր կրոնական կարևորագույն մեծագույն կենտրոնն է, որպես Առաքելական Աթոռ Բիստոնեական միջազգային սրբավայրերի: Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Երևանում Պատրիարքության հարաբերությունները միշտ եղել են ավելի քան եղբայրական: Ս. Էջմիածնի և Ս. Երևանում միջև չի եղել հակամարտություն, անհասկացողություն: Ս. Երևանում, որպես ավանդապահ Հայ եկեղեցու ուղղափառության, եկեղեցական կարգապահության, մեր ազգային-եկեղեցական կանոնների, միշտ գովելի նախանձախնդրություն է հանդես բերել Մայր Աթոռի դիրքն ու հեղինակությունը իր բարձրության վրա պահելու հարցում: Երևանում Պատրիարքների փաստորեն հանդիսացել են Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի տեղակալները, և երկու Աթոռները միմյանց հետ կապված են եղել միասնականության, համերաշխության և համագործակցության անփափուկ ուխտերով: Երևանում եղել է միշտ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գուրգուրանքի և սիրո առարկան:

Երևանում Սրբոց Հակոբյանց միաբանությունը, որպես առաջապահ գունդը Հայ եկեղեցու, և որպես «գինուրեալ միաբանություն», իր կյանքով և արյունով պահել է մեր ազգային-եկեղեցական խրվունքները, հայոցին ու հավատքը:

Սրբոց Հակոբյանց վանքի դարավոր կամարների տակ, միաբանությունը, իր ստեղծագործական աշխատանքներով, նպաստել է նաև հայ մշակույթի, հայ դպրության, հայ լեզվի զարգացման ու պահպանման նվիրական աշխատանքներին: Հայ Երևանում, Ե դարից ի վեր, հանդիսացել է հայ մշակույթի վառ օջախներից մեկը, և ուր այժմ կան ավելի քան 4000 բնակիչ և արժեքավոր ձեռագրեր, որոնցից շատերը գրչագրված են Ս. Երևանում վանականների կողմից, և որոնք հայ մանրանկարչական արվեստի անկրկնելի գեղեցկություններն են կազմում:

1833 թվականից ի վեր գործում է Երևանում տպարանը, լույս ընծայելով հայ ժողովրդի պատմության, բանասիրության, լեզվի, եկեղեցական մատենագրության և ծիսականության վերաբերյալ բազմաթիվ արժեքավոր գրքեր:

1868 թվականից սկսյալ Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքարանը ունեցել է իր պաշտոնական օրգան «Սիոն» ամսագիրը, որն իր հին ու նոր շրջաններով, հարուստ ու հետաքրքիր բովանդակությամբ, հանդիսացել է մեր եկեղեցական մամուլի տարեգրությանց մեջ մեր լուրջ և լավագույն ամսագրերից մեկը:

Երուսաղեմի Հայոց Ժառանգավորաց վարժարանն ու Ընծայարանը, իր ավելի քան հարյուր տարվա գոյության ընթացքում, տվել է Հայ եկեղեցու և հայ դպրության համար բազմակողմանիորեն զարգացած հավատավոր ու հայրենասեր, եկեղեցական ու կրթական մշակներ, որոնցից շատերը, այսօր մանավանդ, հասել են բարձր ու պատասխանատու եկեղեցական դիրքերի, որպես հայրապետական պատվիրակ, առաջնորդ, հոգևոր հովիվ:

Երբեմն պատմության ընթացքում Հայ Երուսաղեմի գլխով անցել են նաև փոքորիկներ ու մեծեր: Արդուր ունեցել է իր տագնապի և նեղության օրերը: Բայց այդ տխուր օրերին, միաբանության լավագույն և խոստովանակից կորիզը կարողացել է միշտ նիշտ կողմնորոշվել և գտնել հարկ եղած բարոյական ուժն ու լույսը՝ դժվարություններից դուրս գալու և Ս. Արդուրը նորից դնելու իր բարձր դերի և առաքելության նախապահի վրա:

Այսօր արդեն ցրվել են վերջին 5—6 ամիսների ընթացքում հայ Երուսաղեմի ջինջ երկնակամարի վրա ժամանակավորապես կուտակված թուխս ամպերը, վերացել է սգի սև փողը Պատրիարքական Աթոռի վրայից և մարտի 20-ին, Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարքարանի դահլիճում գումարված միաբանական ընդհանուր պատկանելի ժողովը, փվեների բացարձակ մեծամասնությամբ, Երուսաղեմի Հայոց Պատրիարք է ընտրել Պատ-

րիարքական տեղապահ Ամենապատիվ Ս. Տիրան արքեպիսկոպոս Ներսիսյանին:

Այս արժանավոր ընտրությունը ոչ միայն վերջ տվեց Երուսաղեմի տագնապին, այլև մեծ գոհունակություն պատճառեց Նորին Ս. Օծություն Վեհափառ Հայրապետին, որն Իրապրիլ 25 թվակիր հայրապետական սրբապատ հատուկ շնորհավորական կոնդակով հաստատեց Ս. Տիրան արքեպիսկոպոսի պատրիարքական ընտրությունը Երուսաղեմի Պատրիարքական Աթոռի վրա:

Նորընտիր Սրբազան Պատրիարք Հայրը մեր բարձրաստիճան հոգևորականության շարքում պատվավոր և բարձր տեղ է գրավում որպես ինքնատիպ, տեսիլք ունեցող և հավատավոր հոգևորական, իր բազմակողմանի զարգացմամբ, ազգային-եկեղեցական գործունեությամբ և գրական-հայրագրական վաստակով:

Վստահ ենք, որ Ս. Տիրան արքեպիսկոպոսի պատրիարքությունը Երուսաղեմի Հայոց Սրբոց Հակոբյանց Առաքելական Աթոռի վրա, մի գեղեցիկ էջ ևս կավելացնի Երուսաղեմի Հայ Պատրիարքության պատմության մեջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետության հետ սերտ համագործակցությամբ և Հայաստանյայց եկեղեցու սիրտ և միության ոգով:

«Էջմիածին» ամսագրի խմբագրությունը, հանուն իր բազմահազար ընթերցողների, սրտագին շնորհավորում է Ս. Տիրան արքեպիսկոպոսի պատրիարքական ընտրությունը՝ մաղթելով նորընտիր Սրբազան Պատրիարքին բեղմնավոր ու արդյունաշատ գործունեություն, աննահանջ սիրով ու խորունկ գիտակցությամբ ծառայելու Հայաստանյայց Առաքելական Ս. եկեղեցուն և մեր հավատացյալ հայ ժողովրդին:

«ԹԱԳԱՒՈՐ ԵՐԿՆԱՒՈՐ, ԶԵԿԵՂԵՑԻ ՔՈ ԱՆՇԱՐԺ ՊԱՆԵԱ, ԵՒ ԶԵՐԿՐՊԱԳՈՒՄ ԱՆՈՒԱՆԻ ՔՈՒՄ ՊԱՆԵԱ Ի ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ»:

